

Kayalı, Yalçın (2018). "Acanta Mağaraları: Buddhist Gelenek ve Çaityalar". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 35, s. 504-525.

DOI: 10.21550/sosbilder.399691

ACANTA MAĞARALARI: BUDDHİST GELENEK VE ÇAİTYALAR*

Yalçın KAYALI**

Gönderim Tarihi: Şubat 2018

Kabul Tarihi: Haziran 2018

ÖZET

Buddhist kültüre ait oldukça önemli unsurları içerisinde barındıran Acanta mağaralarının tarihi, MÖ 2. yüzyıla kadar gitmektedir. Bu mağaralar, oluşturuldukları dönem itibarıyla ikiye ayrılmaktadır. Birinci grup, MÖ 2-1. yüzyıllar arasında oluşturulmuşken; ikinci grup ise yaklaşık olarak dört yüz yıl süren bir aranın ardından, MS 4-6. yüzyıllar arasında oluşturulmuştur. Tarihsel süreçte birinci grup olarak adlandırılan mağaralar, Buddhizm'in Hīnayāna mezhebi inanırları tarafından kullanılmış, ikinci grup ise Mahāyāna mezhebinin manasturları olarak hizmet vermiştir. Yapısal ve şekilsel özellikleri bakımından da ikiye ayrılan Acanta mağaralarının, yirmi beşi vihāra, beşi ise çaitya formunda inşa edilmiştir. Çalışmamıza konu olan çaitya-grihaların içerisinde birer küçük stüpa bulunmaktadır. Stüpa, Buddhist kültüre ait oldukça kıymetli ipuçlarını günümüze taşımaktadır. Bu sebeple çalışmamızda, Acanta'daki çaityaların yapısal ve kültürel özellikleri incelenerek, Hint kültüründeki yeri ve önemi konusuna vurgu yapılmak istenmiştir.

* Bu makale, yazarın misafir araştırmacı olarak Hindistan'daki Haydarabad Üniversitesinde (University of Hyderabad) bulunduğu dönemde, Aurangabad (Evrangabad) bölgesinde yaptığı saha çalışmalarının sonucunda oluşturulmuştur. Makalenin ekinde kullanılan fotoğraflar da araştırmacının kendisi tarafından çekilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Hindoloji Anabilim Dalı, ykayali@ankara.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 19 Sayı: 35 / Volume: 19 Issue: 35

Anahtar Kelimeler: Hint kültürü, Buddhist gelenek, Buddha, Acanta Mağaraları, Çaityalar

Acanta Caves: Buddhist Tradition And Chaityas

ABSTRACT

The history of Acantacaves, which containvery important Buddhist cultural elements, goes as far as tothe 2nd century BC. The caves are divided into two periods according to the period when they were created. The first group was created in 2nd-1st. centuries BC while the second group, after an interval of approximately four hundred years, was created in 4th-6th. Centuries AD. The caves, which are called the first group in history, were used by Buddhism's Hīnayāna sect believers. On the other hand, the second group served as monasteries of Mahāyāna sect. In terms of its structural and morphological features, Acanta caves are gain divided into two, twenty-five of the mare built in the form of vihāra and the other five are built in the form of çaitya. There is a small stupa in Çaitya-Grihas which is the subject of this study. Stūpas brings a grea tamount of Buddhist cultural treasure to our day. For this reason, in our study, by examining the structural and cultural features of the cottages in Acanta; it was aimed to emphasize their place and importance in Indian culture.

Key words: Indian culture, Buddhist tradition, Buddha, Acanta Caves, Chaitya

Giriş

Anglo- Hint söyleniş biçimiyle Acanta olarak bilinen dağ köyünün yerel dildeki adı Ācūñṭha'dır. Bu köy Khāndeş'deki Tāptī vadisinde yer alan yüksek bir dağın zirve noktasına yakın bir bölgedeki Buddhist mağara tapınaklarıyla tanınmaktadır. Bugünkü Hindistan'ın Maharashtra eyaletinin sınırları içerisinde yer alan bu mağaralar Acanta mağaraları olarak anılmaktadır. Acanta mağaraları ile ilgili ilk bilgilere, Buddhist keşiş HiuenTsang'ın kayıtları aracılığıyla ulaşılmaktadır. Watters tarafından düzenlenerek yayımlanan bu kayıtlarda, Acanta ile ilgili bilgilerin Mohalacha kralı tarafından HiuenTsang'a aktarıldığı kaydedilmiştir (Hastings 1908: 257). Buna göre;

Yüksek, sarp ve dik yamaçlarıyla bilinen sıra dağların zirveye yakın olan bir dağ geçidinde büyük bir Buddhist manastır vardır. Bu manastır sıra sıra dizilmiş mağaralardan ve önlerindeki geniş teraslardan oluşmaktadır. Terasların sonu, uçurumdur ve derin bir vadiyi

görmektedir. Bu manastır Batı Hindistanlı A-che-lo (Āchāra ya da Achala) tarafından yaptırılmıştır... Bu mağaralardan birinin yüksekliği yaklaşık otuz metre kadardır ve içerisinde yirmi bir metre yüksekliğinde bir Buddha kabartması yer almaktadır. Bu tapınağın duvarlarında Buddha'nın Bodhisattvalık mertebesine ulaşana değin başından geçen olaylardan sahneler tasvir edilmiştir. Bu tasvirlerde Buddha'nın Bodhi ağacının altında aydınlanmasından, ölümüne kadar; yaşamı ile ilgili bütün her şey konu edinilmiştir. Manastırın kapısının dışında, biri kuzeye diğeri de güneye bakan iki fil kabartması bulunmaktadır (Hastings 1908: 257).

1819 yılında, Madras'ta görev yapmakta olan bir grup İngiliz subay tarafından keşfedilen Acanta mağaraları ile ilgili ilkbilimsel çalışma ise, James E. Alexander tarafından yapılmış ve hazırlanan raporlar 1829 yılında *Transactionals of the Royal Asiatic Society* tarafından basılmıştır (Wiener 1977: 1). Ardından 1843 yılında Fergusson'un yapmış olduğu kapsamlı saha araştırmalarının sonucunda yeni bir rapor hazırlanmış ve aynı yıl yayımlanmıştır. Onun bu çalışmasıyla, mağara duvarlarına yapılmış freskler üzerine dikkat çekilmiş; Acanta duvar resimlerinin sanatsal ve tarihsel değeri üzerine yoğunlaşmıştır. Hint hükümetinin bu konu üzerinde hassasiyetle durması gerektiği ve bu duvar resimlerinin uzmanları tarafından replikalarının yapılması gerektiği kaydedilmiştir. Bunun üzerine, R. Gill tarafından Acanta duvar resimlerinin ilk replikaları yapılmış ve Kristal Saray'da muhafaza edilmeye başlanmıştır. Ancak 1866 yılında çıkan bir yangında, beşi hariç hepsi yok olmuştur. 1872 yılına gelindiğinde, Griffith tarafından yapılan çalışmaların sonucunda, Acanta fresklerine ait replikalar tamamlanmış ve 1896-1897 yıllarında, iki cilt halinde *Secretary of State for India* tarafından yayımlanmıştır (Rowland 1963: 5-6).

Coğrafi olarak Acanta mağaraları, yaklaşık yetmiş beş metre yüksekliğindeki dik kayalık bir uçurumun yamacında yer almaktadır. Mağaralar, yarım bir daire oluşturacak bir biçimde sıralanmıştır. Kuzeyindeki akarsu, yaklaşık altmış metre yükseklikten aşağı doğru dökülerek Vaghora adındaki şelaleyi oluşturmaktadır. 6-10. yüzyıllar arası Güney Hindistan'ın Batı kıyıları boyunca hüküm sürmüş olan Rāshtrakūṭa Hanedanlığına ait yazıtlarda, bu mağaraların 9. yüzyıla kadar kullanıldığı kaydedilmiştir. Önceleri Buddhist keşişler tarafından inziva yeri olarak kullanılmış olan

Acanta'nın, sonraları önemli bir Buddhist manastır ya da dinî merkez halinde geldiği de aktarılmaktadır (Upadhya 1994: 6).

Toplamda otuz tane olan Acanta mağaraları, yirmi beşi vihāra, beşi ise çaitya biçimdeki tapınaklardan oluşmaktadır.¹ Mağaraların numaralandırmasında, herhangi bir kronolojik ya da bilimsel ölçüt göz önünde bulundurulmamış; basit bir şekilde, en dıştakinden başlayarak numaralandırılmıştır. Sonradan keşfedilenler ise, yerine bakılmaksızın ilgili sıralamanın sonuna eklenmiştir. Mağaranın önündeki, patika benzeri yol da sonradan ilave edilmiştir (Wiener 1977: 1).

Kaya oymacılığına dayanan Buddhist mimarinin en iyi örneklerinden biri olarak kabul edilen Acanta mağaraları, oluşturuldukları dönem itibarıyla da iki farklı gruba ayrılmaktadır. İlk gelişen ya da birinci grup olarak adlandırılan Acanta mağaralarının Buddhistizm'in doğuşu ve yayılışı ile çağdaş olduğu bilinmektedir. İlki ile ikincisinin gelişimleri arasında ise, yaklaşık dört yüzyıllık bir fark bulunmaktadır. Birinci grup yani eski geleneğe ait VIII, XII, XIII ve XV numaralı mağaralar vihāra²; IX ve X numaralı mağaralar ise çaitya-griha³ adı verilen tarzda oyulmuştur. Milattan sonraki döneme ait olan ikinci grup mağaralardan I, II, III, IV, V, VI, VII, XI, XIV, XVI, XVII, XVIII, XX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVII, XXVIII, XXX numaralı

---

¹ Acanta mağaralarında Hindu ya da Jainist kültüre ait birtakım resim ve kabartmalar da yer almaktadır. Ancak Buddhist geleneğe ait izlerin yoğunluğu, bu mağaraların tamamının Buddhist olarak tanımlanmasına sebep olmaktadır.

² Buddhist manastırlara verilmiş bir isimdir. İlk zamanlar Buddhist keşişler bambu kamışlarından yaptıkları basit kulübelerde veya birtakım kaya oyuklarında yaşarlardı. Sonradan kralların veya varlıklı kişilerin yardımıyla gelişkin yapılar inşa edildi. Bu vihāralarda yüzlerce keşiş yaşayabildi ve özellikle yağmur mevsimini geçirmede bunlar çok yararlı oldular. Vihāra, eğitimle ilgili yönü yanında yönetsel özelliği de olan bir yer olarak bilinmektedir (Kaya 2017: 209).

³ İçinde, en dip oval veya dairesel kısımda (garbha) bir stüpa bulunan, bunun geniş bir koridorla birleştirildiği, tek bir giriş kapısı bulunan kapalı Buddhist yapılarıdır. Stüpa için din büyüklerinin külleri veya hatıraları konulabildiği gibi hiçbir şey konmayıp sadece anıtsal olarak da kullanılırdı. Bunlar Buddhistizmde, inanırları bir araya toplamak için de kullanılmış olabilir. İlk çaityalar, kayalara oyularak yapılmışlardır. Keşişlerin çekiçlerle, keskinlerle ve sabırla kayaları yontarak yaptıkları bu yapılar “mağara tapınaklar” olarak adlandırılmıştır (Kaya 2017: 61).

mağaralar vihāra; XIX, XXVI, XXIX numaralı mağaralar ise çaitya formunda inşa edilmiştir (Smith 1930: 94-95).

Acanta Mağaraları: Çaityalar

Kubbeli bir tavana sahip olan çaitya-grihaların önden görünüşleri oldukça ilgi çekicidir. At nalına benzeyen ve çaitya pencere adı verilen büyük pencerenin altında yaklaşık iki metre yüksekliğinde bir giriş kapısı yer almaktadır. Pencerenin yüksekliği ise, ön cephenin tamamını kapsayacak bir biçimde tasarlanmış ve yaklaşık olarak kapının dört ya da beş katı uzunluğundadır. İçeride, mağaranın merkezinde işlenmiş büyük bir kaya kütlesi yer almaktadır. Bu yapıya stüpa adı verilmektedir. Çaitya, neredeyse mağaranın tavanına kadar yükselmektedir. Üst kısmı, yarım ay şeklinde biçimlendirilmiş olup bir kubbeyi anımsatmaktadır. Mağaranın tavanı ile stüpanın en tepe noktası arasındaki boşluk, içerideki hava dolaşımını sağlamaktadır. Çaityaların mimari yapılarıyla ilgili olarak dikkat çeken diğer bir husus ise, mağaranın bazı yerlerinde ahşap malzemenin kullanılmış olmasıdır.(Agrawal, Naiduvd: 2016: 219).

Küçük bir çaitya-griha formundaki IX numaralı mağara, gösterişli ön cephesi ve sahanlığı ile dikkat çekmektedir. (Ek 1) Çaitya geleneğine uygun olarak, mağaranın tam ortasında, bir stüpa⁴ yer almaktadır. Stüpanın büyük bir küre formunda yontulmuş, kubbeye benzeyen üst kısmının en tepesindeharmikā⁵ adı verilen bir bölüm bulunmaktadır. Onun da üstünde ters bir piramiti andıran, basamak basamak yontulmuş kısım yer alır. Bu platformun üzerinde ahşaptan yapılmış şemsiyeler(bugün yerinde olmayan)bulunmaktadır. (Ek 2) Mağaranın içinde, girişindenstüpayı doğru uzayan bir koridor bulunmaktadır. Etrafı geniş sekizgen sütunlarla çevrilidir. Bu sütunlardan girişteki iki tanesi hariç, oldukça sade ve üzerinde, yok olmak

---

⁴Basit tarih öncesi gömülerin ve tümülüslerin evrimleşmesiyle ortaya çıkmış yapılardır. İçlerine ölülerin külleri konulan, toprak ve tuğla kullanılarak yapılan daire biçimindeki yapılardır. Buddhizm’de aittirler. Anıtsal yapılar olarak inşa edilmişlerdir (Kaya 2017: 174). Çalışmamıza da konu olan ve çaityaların içerisinde yer alan küçük stüpaların yanı sıra, Sañçi, Amaravati ve Bharhut’ta bulunan görkemli örnekleriyle, Buddhist kültürde oldukça önemli bir yere sahiptirler.

⁵Stüpanın üzerinde yer alan ve taş zemin üzerine yontulmuş korkulukların oluşturduğu kare şeklindeki yapıya verilen isimdir.

üzere olan renkli duvar resimleri bulunmaktadır. Yerden mağaranın tavanına doğru uzanan sütunların üzerinde geniş girişler bulunmaktadır. Üzerlerindeki Buddhist kültüre ait sembol ve işaretler ise oldukça kıymetlidir. Mağaranın ön cephesindeki at nalı biçimindeki büyük pencerenin altında (Ek 3) yaklaşık iki metre yüksekliğindeki bir giriş kapısı ve iki yanında birer pencere bulunmaktadır. Kapının üzerinde ise, çaitya pencere adı verilen at nalı biçimindeki beş adet kapalı pencere yer alır (Mitra 2013: 40-41).

MÖ 1. yüzyıla ait olduğu düşünülen IX numaralı bu mağaranın en eski Acanta mağaralarından biri olduğu iddia edilmektedir. Ön cephesindeki duvar yüzeyine yontulmuş olan ayakta duran Buddha kabartmalarının ise, sonradan eklendiği bilinmektedir. Öyle ki mağaranın oyulduğu dönemde henüz, Buddha'nın insan biçimindeki tasvirleri yapılmamaktadır. Kabartmaları bakımından oldukça sade bir yapıya sahip olan mağaranın iç duvarlarında, iki farklı döneme ait boya katmanı bulunmaktadır. İlk katmana ait kalıntılar, mağaranın ön iç duvarındaki sol pencerenin çevresinde yer almaktadır ve mağaranın oyulduğu tarihle çağdaş olduğu düşünülmektedir. İkinci katmana ait kalıntıların ise MS 5. yüzyıla ait olduğu tespit edilmiştir. Bu döneme ait iki Bhikshu⁶ portresi, eski döneme ait resmin yanına eklenmiştir. Ancak eski resimde yer alan tasvirin ne olduğu tespit edilememektedir. Sol paneldeki iki Nāga kralına ait olduğu düşünülen betimlemelerin detayları da tamamıyla kaybolmuştur. Oldukça hasar görmüş bir diğer kompozisyonda ise, tahtta oturan bir kral ve beş kişiden oluşan bir heyet tasvir edilmiştir. Kral muhtemelen, tebaasının arasından seçilmiş bu kişilerin dilek ve isteklerini dinlemektedir. Bu insan figürlerinin üzerindeki kıyafetler ve süs eşyaları ise sonraki döneme ait Sançi'deki tasvirlerle benzemektedir (Singh 1965: 179). Mağaranın sol duvarının üst köşesinde ise, altı adet Buddha tasviri yer almaktadır. Hemen yanında etrafı çevrili bir stüpyaya doğru bakan bir Buddhist mürit topluluğu yer almaktadır. Stüpa'nın tıraşına⁷ ait resim ise doğrudan Sançi'deki stüpayı anımsatmaktadır. Diğer bir duvar resminde ise, sürüsünün peşinden koşan bir köylü ve çiftlik hayvanlarına ait çeşitli tasvirler yer

---

⁶Buddhist dilenci keşiş. Bunlar Sangha denilen Buddhist teşkilatın üyesidirler (Kaya 2017: 37).

⁷Stüpa kapılarına verilen bir isimdir. Birbirine paralel iki sütun üzerine bir, iki veya üç giriş konularak elde edilmiş giriş kapılarıdır. Taştan, süslemeli yapılarıdır.

almaktadır. Stüpa'ya giden koridordaki sütunların üzerinde ise, çok sayıda lotus tasviri ve sonradan yapıldığı düşünülen, Buddha'nın farklı biçimlerdeki duruşlarını gösteren resimler yer almaktadır(Mitra 2013: 41).

X numaralı mağara da tıpkı IX numaralı çaitya gibi, Acanta'nın en eski tapınaklarından biridir ve MÖ 1. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir. Acanta mağaralarının keşfine de bu mağara vesile olmuştur. Zira 1819 yılında ava çıkan bir grup İngiliz subayı, X numaralı mağaranın çaitya penceresinin üzerindeki kemeri fark etmiş ve bunun üzerine Acanta mağaraları, gün ışığına çıkartılmıştır. IX numaralı mağaradan çok daha büyüktür. İçerisinde sekizgen formdaki otuz dokuz büyük sütun bulunmaktadır. Girişten stüpayı doğru uzanan koridorun yanı sıra, sütunların arkasında çaityanın etrafını çevreleyen ikinci bir koridor daha bulunmaktadır. Bu ikinci koridorun tavanı önceleri, ahşap direklerle desteklenmiştir. Restorasyon çalışmaları sonrası tamamıyla kaldırılan ahşap kalıntılarının yerini, ahşaplarına benzer beton destek direkleri almıştır. Yerinden kopan ya da yarısı yok olmuş sütunlar da ilgili restorasyon çalışmaları sırasında, aslına sadık kalınarak onarılmıştır. Bu mağaranın ön cephesi de oldukça farklıdır. Mağaraya giriş, hemen hemen mağara boyundaki at nalı biçimindeki çaitya pencereden sağlanmaktadır. (Ek 4) Ön cephedeki pencerenin hemen sağında yer alan duvarda, bu mağara ile ilgili bir kayıt bulunmaktadır. Brahmī alfabetiyle yazılmış olan yazıtta, mağaranın ön cephesinin VāsiṭhiputaKaṭahādi tarafından yaptırılarak hediye edildiği kaydedilmiştir. Paleografik çalışmalar bu yazının MÖ 2. yüzyıla ait olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca mağaranın içerisindeki iki farklı kaydın da aynı tarihte oluşturulduğu iddia edilmektedir (Fergusson, Burgess: 1988: 293). Önceki mağarada olduğu gibi bu mağarada da iki farklı döneme ait duvar resimleri bulunmaktadır. (Ek 5) İlk katmana yani MÖ 2. yüzyıla ait olan resimlerin neredeyse tamamı yok olmuştur. Ancak kutsal Bodhi ağacını ziyarete giden bir grup Buddhistinanın tasvir eden duvar resmi, ilgili çağlardan günümüze varlığını koruyabilmiştir. İlgili kompozisyonda, yanındaki kadın, hizmetçi, dansçı, müzisyen muhafızlarıyla birlikte Bodhi ağacını ve stüpayı ziyarete gelen bir kral yer almaktadır. Sağ duvardaki büyük resimlerinde ise, daha sonraki devirlere ait olduğu anlaşılan sahneler yer almaktadır. Bu sahneler Sāma ve ÇaddantaCātakalara ait betimlemelerdir (Goetz,1964: 107; Singh 1965: 180;).SāmaCātaka'ya ait tasvirler, soldaki on bir ile on beş numaralı

sütunların arkasındaki duvarda yer almaktadır. Bu cātakada, gözleri görmeyen anne ve babasının tek yardımcısı olan Sāma'nın hikâyesi anlatılmaktadır:

Sāma, gözleri görmeyen anne ve babası ile ormanda yaşayan dindar bir keşiştir. Kendini tamamıyla onların hizmetine adanmıştır. Bir gün, yine onlar için su taşırken, avcılık hüneri kibre dönüşen Benares kralı Pilyakkha tarafından atılan zehirli bir okla vurulur. Ancak ne bir kötü söz ne de bir ilenme dökülür dudaklarından. Sadece, desteğinden mahrum kalacak anne ve babasını düşünür, kederlenir. Yaptığına pişman olan kral ise, ailesinin bütün sorumluluğunu üstleneceğine dair bir söz verir Sāma'ya. Sāma da anne ve babasının yerini krala tarif ettikten sonra bilincini kaybeder. Kral derin bir pişmanlıkla ağlarken bir orman ruhu tarafından teselli edilir. Orman ruhu ona, kendini Sāma'nın ailesinin hizmetine adadığı takdirde, bu gūnahtan kurtulabileceğini müjdeler. Bunun üzerine kral, su testilerini eline alır ve kulübeye doğru yola koyulur. Yaklaşan ayak seslerini duyan baba, bu seslerin oğluna ait olmadığını anlar. Pilyakkha ise, kulübeye vardığında kim olduğunu açıklar. Bunun üzerine baba, krala meyve ve su ikram eder. Kral, bu yiyecek ve içecekleri nasıl temin ettiklerini sorduğunda, baba büyük bir gururla oğlundan bahsetmeye başlar: “Çok değerli bir oğlumuz var, genç ve yakışıklı. İşte odur bize bu su ve meyveleri getiren.” Bunun üzerine kral, bütün olup biteni anlatır: “Oğlunuz öldü. Onu ben öldürdüm.” Bu sözleri duyan baba, acı dolu bir ağıt yakar. Anne ise, üzüntüden yıkılmış ve kocasının niçin bir ilenmede bulunmadığını anlamaya çalışmaktadır. Kral, anne ve babayı teselli etmeye ve kendisinin onların hizmetinde olacağına ikna etmeye çalışır. Ancak onlar, bunu kabul etmez ve kendilerini oğullarının cansız yatan bedeninin yanına götürmesini isterler. Ağıtlar yakarak yola koyulurlar. Anne; “Eğer Sāma son günlerinde hep erdemli işler yaptıysa; vücudunu saran zehir yok olup gitsin.” ya da “Eğer son günlerinde hep doğruyu söylediye ve anne-babasına gece gündüz hizmet ettiyse damarlarında dolaşan zehir güçsüzleşsin, yok olsun.” şeklinde temennilerde bulunur. Sonuç olarak, sadece Sāma hayata dönmekle kalmaz, anne ve babasının gözlerindeki perde de kalkar (Ahir 2000: 30-31).

ÇaddantaCātaka'ya ait sahneler ise SāmaCātaka'nın hemen yanındaki dar ve uzun bir panel boyunca resmedilmiştir. Bu cātakada ise, altı dişli bir filin hikâyesi anlatılmaktadır:

Bir zamanlar Bodhisattva, Himalayalar'daki büyük bir sürünün lideri olan bir fil olarak doğmuştur. İki karısı vardır ancak birini küstürmüştür. İntikam almak isteyen bu dişi fil, tekrar doğmak ve Benares kraliçesi olmak için dua eder. Bu sebeple giderek güçten düşer ve ölür. Dileği gerçekleşir ve bir kraliçe olarak tekrar doğar. Bir gün, himayesindeki avcıya, eski kocası olan filin dişlerini kendisine getirmesi görevini verir. Avcı, fili zehirli bir okla vurduktan sonra devasa dişleri kesmek için uğraşır ancak başaramaz. Bunun üzerine Bodhisattva'nın kendisi avcıya yardım eder ve dişlerini yerinden çekip çıkarır. Sonrasında dişlerini kraliçeye sunulmak üzere avcıya teslim eder. Dişleri gören kraliçe çok üzülür ve büyük bir pişmanlık duyarak ölür (Ahir 2000: 28).

XIX numaralı mağara ise tıpkı IX ve X numaralı mağaralar gibi, Acanta'daki çaitya formunda oyulmuş tapınaklarından biridir. Ancak yapılış tarihi açısından, şimdiye kadar bahsettiğimiz IX ve X numaralı çaityalardan farklı olarak, ikinci grup yani milattan sonraki dönemde inşa edilen mağaralar kategorisinde yer almaktadır. Bu sebeple de sanatsal mimarisinin çok daha gelişmiş bir düzeyde olduğunu söylemek gerekir. Araştırmacılar, MS 5. yüzyıla ait olduğu düşünülen XIX numaralı Acanta mağarasının, Buddhist kaya oymacılığına dayanan mimarinin en iyi örneği olduğunu ileri sürmektedir. Mağaranın içerisindeki on yedi gösterişli sütun bulunmaktadır. Mağaranın içerisindeki üzeri işlemeli stüpanın tasarımı da oldukça güzeldir. Stüpanın ön cephesine işlenmiş ayakta duran bir Buddha kabartması bulunmaktadır. Kolları yok olmuş bu Buddha kabartmasının iki yanında üzeri işlemeli birer sütun bulunmaktadır. Altında ise Yaksha⁸ kabartması yer almaktadır. (Ek 6) Stüpanın üzerindeki, harmikāda ise üst üste dizili ve gittikçe küçülen üç adet şemsiye bulunmaktadır. Mağaranın kirişlerinin üzerinde ise, Buddha'nın farklı durumları temsil eden duruşları, büyük bir ustalıkla tasvir edilmiştir. Sütunların üzerindeki süslemeler ve kirişlerin üzerindeki Buddha kabartmaları de Buddhist kültüre ait mirasın oldukça kıymetli bir parçasını oluşturmaktadır. (Ek 7, 8, 9) Mağaranın içerisindeki çok sayıdaki panelde,

---

⁸Hindu mitolojisindeki zenginlik tanrısı Kubera'nın hizmetçileri olan doğaüstü bir yaratık grubudur. Olağanüstü güçleri bulunur. Bazen iyi bazen de kötü olabilen bu varlıklar, Buddhist mitolojinin içerisine de sokulmuştur ve Buddhist metinler okunurken hazır bir şekilde bekledikleri ve okunanları dinledikleri varsayılmaktadır (Kaya 2017: 212).

Buddha'nın çeşitli kabartma ve kabartmaları yer almaktadır. Bunların içinden en dikkat çeken, sol duvarda altıncı sütunun arkasında bulunmaktadır. Bu kabartmada, Buddha bağış kâsesini oğlu Rāhula'ya vermekte, sonrasında Rāhula da kâseyi annesi Yaşodharā'ya sunmaktadır (Mitra 2013: 71). Mağaranın ön cephesi de en az içi kadar zengin ve görkemlidir. (Ek 10) Mağara kapısının önünde, sundurmayı ayakta tutan silindir iki sütun bulunmaktadır. Verandanın her iki ucunda ise, yine önünde sütunlar bulunun birer çileci hücresi yer almaktadır. (Ek 11) Hücrelerin çevresinde ise çok sayıda çiçek kabartması ve geometrik şekil bulunmaktadır. Mağara kapısının üzerindeki çaitya pencerenin her iki tarafında da birer Yaksha figürü yer almaktadır. Ayrıca mağaranın ön cephesinin tamamı çeşitli Buddha ve Bodhisattva⁹ figür ve kabartmalarıyla kaplıdır.

XXVI numaralı mağara, şekli ve tasarımıyla XIX numaralı mağaraya benzemekle birlikte boyut olarak çok daha büyük bir yapıya sahiptir. Titizlikle işlenen mağara duvarları, bir sanat galerisini andırmaktadır. Önünde bir verandasının olduğu bilinmektedir. Ancak bugün, bu veranda yok olmuş ve kare biçiminde tasarlanmış olduğu anlaşılan birkaç sütuna ait kalıntının dışında, geriye hiçbir şey kalmamıştır. (Ek 12) Geleneğe uygun olarak, verandanın her iki ucunda birer çileci hücresi bulunmaktadır. Mağaranın ana giriş kapısının her iki yanında, birer kapı daha yer alır. Sağ taraftaki kapının hemen yanında bulunan yazıtta, Aşmaka kralının veziri Bhavvirāca'nın arkadaşı olan keşiş Buddhahadra tarafından Sugata (Buddha) tapınağı olarak kullanılmak üzere bağışlandığı kaydedilmiştir. Ayrıca ilgili yazıtta; “Bu tapınak mutluluk ve huzur için inşa edilmiştir. Yogişvaralar'ın yaşadığı bu yer, çok çeşitli kuşların sesleri ve cıvıdamaları... ile doludur” gibi ifadeler de yer almaktadır (Upadhya 1994: 5). Paleografik çalışmalar yazıtın, MS 450-525 yılları arasına ait olduğunu öne sürer. Ön cephenin sağ ve sol duvarlarında iç avluya bakacak şekilde oyulmuş iki büyük Avalokiteşvara¹⁰ kabartması

---

⁹Buddhizm'e ait bir terimdir ve aydınlanarak Buddha olmayı amaç edinmiş kişi anlamına gelmektedir. Buddhalıktan bir önceki aşama veya Buddha olmak mümkünken canlıların iyiliği için vazgeçip bekleyen aydınlanmış kişilerin durumu için de kullanılmış bir sözcüktür (Kaya 2017: 42).

¹⁰MahāyānaBuddhizminin en önemli Bodhisattvalarından biridir. O, merhametin (Karunā) ve bilgeliğin (Pracnā) bedenlenmiş halidir (Kaya 2017: 32).

bulunmaktadır. (Ek 13) Mağaranın içerisindeki sütunların üzerinde yer alan kirişlerdeki olağanüstü işlemler hem sanatsal hem de mimari açıdan, Acanta'daki çaitya geleneğinin en kıymetli parçası olarak değerlendirilmektedir. Tam ortadaki stūpanın ön cephesinde, tıpkı XIX numaralı mağaranın stūpasında olduğu gibi büyük bir Buddha kabartması yer alır. Bu Buddha figürü, XIX numaralı stūpanın üzerindeki ayakta duran Buddha kabartmasının aksine, oturur bir biçimde tasvir edilmiştir. Buddha, tahtın üzerindedir ve her iki yanında birer sütun işlemesi yer almaktadır. Harmikānın üzerinde ise kırılmış bir figür daha vardır. Stūpanın tamamı, gelişmiş bir zevkin ürünü ve Buddhist sanatın eşsiz örneklerinden birini oluşturmaktadır. (Ek 14) Mağara sütunlarının arkasında, çaityanın tamamını saran ikinci koridorun duvarları da birbirinden kıymetli kabartmalarla doludur. Bunlardan Buddha'nın mahāparinirvāṇa¹¹ duruşunu temsil eden kabartması şüphesiz ki en kıymetlilerinden biridir. (Ek 15) Ayrıca "Māra'nın Baştan Çıkarma" sahnesini simgeleyen kompozisyon ve çok sayıdaki Bodhisattva ve Avalokiteşvara kabartması bu çaityanın Hint kültüründeki değerine katkıda bulunmaktadır (Fergusson, Burgess: 1988: 343-344). (Ek 16)

XXIX numaralı mağaranın kazıları ise devam etmekte olup, yapılan ilk çalışmalarda, çaitya formunda tasarlanmış olduğu ileri sürülmüştür. Erişimi neredeyse imkânsız olan bu mağara, XX ve XXI numaraları mağaraların arasında yer almaktadır. Sonradan keşfedilmesi sebebiyle de XXIX. sırayı almıştır (Mitra,2013: 79).

Sonuç

Hint kültür mirası açısından oldukça değerli olan Acanta mağaralarının bir bölümü, içerisinde küçük bir stūpa bulunan Buddhist tapınaklar olarak tasarlanmıştır. Bu tapınaklar, Hint'e özgü biçimiyle, çaitya-grihalar olarak isimlendirilmektedir. Günümüzde otuz tanesi keşfedilmiş olan Acanta mağaralarından beş tanesi bu formda oyulmuştur. Acanta mağaraları, yapılış tarihleri itibarıyla iki gruba ayrılır. Çalışmamıza konu olan ve çaitya biçiminde tasarlanmış olanlardan ikisi, birinci grup; diğer üçü ise ikinci grup olarak belirtilen dönemde inşa edilmiştir. Birinci grup çaityalardan IX ve X numaralı mağaralar, MÖ 2-1. yüzyıllar arasında; XIX, XXVI ve XXIX

---

¹¹Buddha'nınartık doğmamak üzere yaşamının sona ereceğini simgeleyen duruşu.

numaralı mağaralar ise, MS 4-6. yüzyıllar arasında oyulmuştur. Mimari özellikleri bakımından birbirinden ayırt edilemeyen çaityalardan, ilk gruba ait olanlar daha sade bir yapıya sahipken; ikinci gruba ait olan XIX ve XXVI numaralı mağaralar, sanatsal özellikleri bakımından çok daha zengin ve gösterişlidir. XXIX numaralı mağara ise, henüz tam olarak gün ışığına çıkartılmadığı için gizemini korumaya devam etmektedir.

IX ve X numaralı mağaraların önceleri Buddhizm'in Hīnayāna mezhebi inanırları tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. Öyle ki bu çaityaların oluşturulduğu çağ, yani MÖ 2-1. yüzyıllar, kadim Buddhizm öğretilerinin hâkim olduğu döneme denk gelmektedir. Bu dönemde kurtuluşa ermek için inzivaya çekilmek isteyen Buddhist keşişlerin, Acanta'daki bu mağaralarda çile çektiği ya da meditasyon yaptıkları bilinmektedir. Ancak zamanla değişen Buddhist gelenek, yeni birtakım ihtiyaçları da beraberinde getirmiştir. Bu ihtiyaçların başında, bireysel arınma ve meditasyon için gerekli olan inziva alanlarının yerine, kalabalık Buddhist mürit gruplarının hep birlikte ibadetlerini gerçekleştirebilecekleri tapınaklara duyulan gereksinim gelmektedir. Buddhist anlayıştaki bu değişiklik, Acanta'nın Buddhist hacıların gruplar halinde ziyaret ettikleri kutsal bir yer haline gelmesine sebep olmuştur. Buddhist anlayışın, bireysel arınmadansa toplumsal aydınlanmayı tercih etmesi, Buddhist kültüre ait sembol ve öğelerin özünde ve biçimlerinde birtakım değişiklik ve yeniliklerin doğmasına sebep olmuştur. Ancak IX ve X numaralı mağaralar, yapılış tarihleri itibarıyla ve ilgili değişimin öncesine ait olmaları sebebiyle, ilk dönem Buddhizm'inin kültürel izlerini taşımaktadır. Ancak mağaraların dış duvarlarına sonradan yontulan kabartmalar ya da mağaraların iç duvarları ve sütunlarının üzerine Cātakalardan esinlenerek yapılmış kompozisyonlar, bu durumun dışında tutulmalıdır.

XIX ve XXVI numaralı mağaralar ise yapılış tarihleri itibarıyla, yukarıda bahsetmeye çalıştığımız değişimin ve yenilenmenin sonrasına aittir. Bu sebeple de ilgili çaityalardaki kabartma ve kabartmalar; resim ve işlemler, sözü edilen değişikliğin en belirgin izlerini taşımaktadır. XIX ve XXVI numaralı çaityalar, Buddhizm'in Mahāyāna mezhebi inanırları tarafından kullanılmıştır. Mahāyāna mezhebi, Kuşan İmparatoru Kanişka döneminde toplanan Buddhist konseyin sonrasında kabul gören ve yaygınlaşan bir mezheptir. Mahāyāna inanırlarının çalışmaları, Buddhizm'in yeni bir süreç girmesini sağlarken aynı zamanda gelenek ve göreneklerde de birtakım

değişikliklere sebep olmuştur. Bu değişikliklerin güzel sanatlar alanındaki ilk etkileri, Buddha betimlemeleri üzerinde olmuş ve Buddha ilk defa insan biçiminde tasvir edilmiştir. XIX ve XXVI numaralı çaityalar ise, her bir köşesine işlenmiş olan bu insan biçimindeki Buddha kabartma ve resimleriyle bilinmektedir. Buddha'nın farklı durumları temsil eden betimlemeleri, mağaraların iç-dış duvarlarına, sütun başları ve girişlerine, stüpların ve sütunların üzerlerine ustalıkla işlenmiştir. XXVI numaralı çaitya ise, taş blokların yumuşak birer hamurcasına şekil verildiği işleme ve kabartmalarıyla çok daha göz alıcı ve gösterişlidir. Bu çaityada sayısız Buddha figürü ve kabartmasının yanı sıra, Buddha'nın mahāparinirvāna duruşunu temsil eden kompozisyonu da yer almaktadır. Bu kompozisyon, diğer Acanta mağaralarının hiçbirinde, bu denli büyük ve detaylı bir biçimde tasvir edilmemiştir. Buddhizm'in Hindistan dışına çıkışı, Buddha kabartmaları ve Buddhist kültüre ait daha birçok ögenin, Mahāyāna mezhebinin etkisiyle yayılması da işte bu dönem itibarıyla gerçekleşmiştir. Acanta mağaralarında yer alan çaityalar ise, zamanla Güney Asya'nın tamamı, Çin, Japonya, Kore ve Orta Asya'ya yayılan Buddhist kültürün ilk izlerini taşıması bakımından oldukça önemlidir.

Kaynaklar

Agrawal, Naidu vd. (2016). "AjantaCaves: A Perspective on Construction Methodsand Techniques". *International Journal of Research in Engineeringand Technology*, C, 5, S. 6, s. 217-223. [Erişim Tarihi: 07.01.2018]

Ahir, D. C. (2000). *The Influence of Jatakas on Art and Literature*. Delhi: B. R. Publishing Cooperation.

Fergusson James ve James Burgess (1988). *The Cave Temples of India*. Delhi: Munshiram Manoharlal Pvt. Ltd.

Hastings, James (1908). "Ajanta". *Encyclopaedia of Religion and Ethics*. C. 1, Edinburgh: T&T Clark, s. 257-258.

Kaya, Korhan (2017). *Buddhizm Sözlüğü*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Mitra, Debala (2003). *Ajanta*. Delhi: Archaeological Survey of India.

Rowland, Benjamin (1963). *The Ajanta Caves Early Buddhist Paintings From India*. New York: United Nations Education, Scientific and Cultural Organization Mentor-Unesco Art Books.

Singh, Madanjeet (1965). *Ajanta, Ajanta Painting of the Sacred and The Secular*. New York: The Macmillan Company Press.

Smith, Vincent A. (1930). *A History of Fine Art in India & Ceylon*. Oxford: The Clarendon Press.

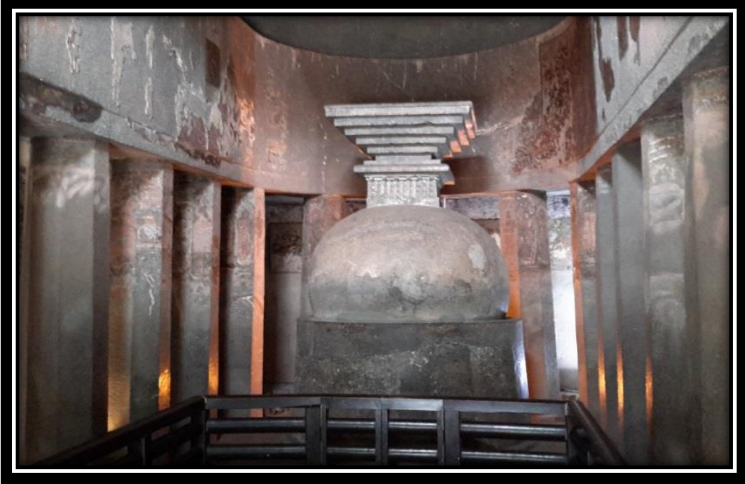
Upadhyay, D. Om (1994). *The Art of Ajanta and Sopocani*. Delhi: Motilal Banarsidass Publications.

Wiener, Sheila (1977). *Ajanta's Place in Buddhist Art*, London: University of California Press.

EKLER

Ek 1- IX numaralı mağaranın ön cephesi.

Ek 2- IX numaralı mağaranın içi, sütun, kiriş ve stüpa detayları.

Ek 3- IX numaralı mağaranın çaitya penceresi.

Ek 4- X numaralı mağaranın önden görünümü.

Ek 5- X numaralı mağaraya ait sütunlar ve sütun-duvar resimleri.

Ek 6- XIX numaralı çaityanın içi: stüpa ve sütun detayları.

Ek 7- XIX numaralı mağaradaki Buddha kabartmaları.

Ek 8- XIX numaralı mağaranın içi; sütun ve kirişlerdeki Buddha işlemleri.

Ek 9- XIX numaralı mağaranın içi; sütun ve kirişlerdeki Buddha işlemleri.

Ek 10- XIX numaralı mağaranın önden görünümü ve Buddha kabartmaları.

Ek 11- XIX numaralı mağaranın verandasındaki çileci hücresi.

Ek 12- XXVI numaralı mağaranın sağ çaprazdan ön görünümü.

Ek 13- XXVI numaralı mağaranın çaitya penceresi ve Buddhist kültüre ait detaylar.

Ek 14- XXVI numaralı mağaranın içi; stüpa ve sütunlar.

Ek 15 - XXVI numaralı mağaranın iç duvarındaki mahāparinirvāṇa kabartması.

Ek 16- numaralı mağaranın iç duvarındaki “Māra’nın Baştan Çıkarma” sahnesini simgeleyen kompozisyon ve çok sayıdaki Bodhisattva ve Avalokiteşvara kabartması.